

„EGY NAGYON SZÉP, KELLEMES, CSALÁDIAS, BOLDOGSÁGOS GYEREEKOROM VOLT” INTERJÚ PRITZ PÁL TÖRTÉNÉSSZEL PESTÚJHELYRŐL

ÍRTA: Eőry Áron

A gyorsportré Pritz Pálról készült, aki 1944. augusztus 8-án született – Pestújhelyen. A gyermekkor grádicsait itt vagy innen járta végig – háborúból ocsúdással és feltápáskodással, rezsinváltással, a nagyközség fővároshoz csatolásával, 1956-os robbanással, majd társadalmi kiegyezéssel a köztörténeti háttérben. Ifjúkorának lokális identitása Pestújhely mikrokozmoszához kötődött, ezért a peremtelepülés, majd városrész egykori hétköznapjainak személyes megéléstörténetéről kérdeztük. A kötetlen és az irányított felidéztetés módszerével vegyesen készült interjút 2018 nyarán rögzítettük Vászolyban. A következőkben ennek szerkesztett változatát olvashatják, néhány aktualizált vagy pontosító adattal a szövegletes zárójelekben.

1968-ban végzett az ELTE-n, melynek oktatója, majd a MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályánál főelőadó, a Társadalomtudományi Főosztálynál főtanácsos, a MTA Történettudományi Intézetének aspiránsa, 1979-től a történelemtudomány akadémiai kandidátusa, 1984-től az ELTE BTK tudományos főmunkatársa, majd címzetes docense, habilitált egyetemi magántanára, mellette az MTA Titkárság Társadalomtudományi Főosztály vezetője és az OKTK Titkárság vezetője, 2000-től az MTA doktora, 2006-tól a Nemzetközi Magyarorságtudományi Társaság alelnöke. Évtizedeken keresztül a *Századok*, újabban a *Külügyi Szemle* szerkesztőbizottsági tagja. Budapest, Bécs, Potsdam, Bonn, Koblenz, München, Bern városokban is végzett levéltári kutatásokat, főbb szakterülete: *a magyar külpolitika, külpolitikai gondolkodás és külügyi igazgatás a 20. században*. Jelenleg kiváltképp a trianoni Magyarország képes politikatörténetén, valamint Lesznai Anna és Edmund Veessenmayer életrajzi megörökítésén dolgozik párhuzamosan.

Pritz Pál
(SAJÁT FORRÁSBÓL)

Születés, szülőház

■ *A két háború között növekvő lélekszámú településen a statisztikák szerint kétszer annyian voltak olyanok, akik a főváros születtei, ám Pestújhely lakosai. Ez a mintázat stimmel a gyermekkorú Pritz Pálra is.*

■ Ott kezdem, hogy 1944-ben születtem. Édesapám már 33 éves volt, a 6 évvel fiatalabb Édesanyám is benne volt a korban, már-már kijárt neki a „vénlány” elnevezés akkoriban. A Székely [ma: Őrjárat] utcában laktunk, a Székely és Gergely [ma: Gergő] utca sarkán. Előbbi tudtommal azért kapta azóta az Őrjárat utca nevet, mert a volt biztosítási alapon szervezett kórház vonalába esett. Minthogy a Doktor Sándor [ma: Szűcs István] utcai Általános Iskolába jártam és természetesen gyalogosan közlekedtünk, mindig elmentünk a kórház előtt. Ez a magyarországi szovjet hadseregnek volt a hadikórháza, mi a köznyelven együtt „Orosz kórháznak” neveztük. Ott a sebesült, lábadozó kiskatonák mérhetetlenül unatkoztak, nehéz feledni azokat a szomorú katonarcokat. A kórház magas betonkerítésének tetején lestek ki ránk. Nemegyszer kölcsönös rokonszenvvel nézegettük egymást. Ehhez az is hozzájárult, hogy cserebe-reltünk. Persze kézzel-lábbal kommunikáltunk. Nekik a gyufásdobozaik voltak számunkra értékesek, rajta a címkék, amik egy másik világot hoztak a szemünk elé. Elég az hozzá, hogy ez egy pavilon-rendszerű, a korszakban bizonyosan modernnek tekinthető kórház volt. Azonban a szüleim, úgy vélem, nem akartak kockáztatni, miután az első gyerek – az alig 1 évet élt *Kispalkó* – korán meghalt, valami bélfertőzésben. Így dőlt

el a születési helyem kérdése, és bent születtem a nyolcadik kerületi klinikán.

A Pritzek egyébként öten voltak, a Nagypapa és a négy fiú, akik aztán asszonyokat hoztak. Ezért ebben a két utca határolta tömbben négy családi házat laktunk. Ezek között nem volt kerítés, és a Nagypapa temetéséről különösen is előttem van egy meglehetősen életes emlékem, ahogy a torra összejött a rokonság, én pedig egy kis háromkerekes biciklivel szaladgáltam fel-alá. Tudni kell, hogy az összefüggő közös birtokon belül fészerszerű elhelyezésben volt a családi asztalosüzem, gépekkel és munkásokkal. Amikor '45 után ezt az országot újra kellett építeni, mérhetetlen mennyiségű ajtót, ablakot gyártottak le itt. A német származású szüleim ugyan már nem tudtak németül, de az asztalos szakma számos kifejezését teljesen elferdítve magyarították, s így használták. Ehhez kapcsolódik egy ma is kedves emlékem, hogy ezek a nyílászárók le voltak *grundolva*: kaptak egy olyan alapmázolást, hogy se rossz időjárásban, se az építkezésnél habarcsba tételkor ne vetemedjenek meg. Ezt a számolatlan ajtót, ablakot úgy állították föl,

Történevezés a családi múlt nyomozásáról

„Testvéreimmel ellentétben én mindig riadoztam és távol tartottam magam a családi históriától. Mély fájdalomra a magyar történettudományon belül egy olyanfajta gyengesége tapasztalható a szakmánknak, hogy művelőinél az egyéni családtörténetek olykor rávetülnek a köztörténetre. Számos esetben kitapintható, hogy ha egy adott korszakban az illető felmenőinek nehéz volt a sorsa, akkor az sokkal szigorúbb elbánásban részesül a korról adott történelmi lenyomatban, a nagy – divatos szóval – narratívákban.”

hogy 10-20 méteres folyosók keletkeztek belőlük, amelyeken mi ott fogócskáztunk gyerekként. Ebből nekem leginkább annak a firnájszos alapmázolásnak az illata maradt meg, szinte még ma is az orromban van. De mondhatom még a *col-stok*-ot, a *pezpli*-t, a *stószol*-t, vagy az *abrihtol*-t, amely szavakról mind innen emlékszem.

■ *Felvetődik a kérdés, vajon később a gyakorló történész gondolta-e el a kutatómunkát és a forráselemző szintézisírást asztalos-metáforákkal.*

■ Tény, hogy praxisomban merítettem itt-ott ebből a tapasztalatháztartásból. Arra nagyon emlékszem, hogy a kisdoktori értekezésemben a harmincas évek magyar külpolitikájának azt a sajátos mozgását, hogy minden kormány az elődjénél visszafogottabban kezdte, majd aztán elődjénél mégis jobban elsüllyedt a német világban – nos, ezt a körfűrész felfelé futó ívével szemléltettem. A szellemi gondviselőmmé és mentorommá lett Szekfű Gyula-tanítvány, Pam-lényi Ervin elborzadva húzta ki a hasonlatot.

A családi háttérről bővebben

■ A nagypapa, az idősebb Pritz Péter az első világháborús olasz frontról úgy érkezett haza, hogy a négy fiúval közölte: „Fiúk, nincs pályaválasztás, összefogunk, asztalosok lesztek és csinálunk egy kis üzemet.” A Max Webertől ismerhető „protestáns etika”, másnéven „a kapitalizmus szelleme” vastagon ott volt a felmenőimben: ha lett egy kis haszon a munkából, ebből ők gépeket vásároltak, majd azok megfelelő kiaknázásához fölvettek alkalmazottakat. És így indult el a sikertörténet,

az üzem – relatíve – jelentős vállalkozássá vált, és az újabb háborúban már sikerült hadiüzemmé nyilvánítani. „Hadi szempontból lényeges tevékenység” keretén belül katonaládákat és egyebeket gyártottak, legalább 20 főt foglalkoztatva, és cserébe a szülőket nem vitték el katonának.

Amikor iskolába kerültem, sok szempontból presztízst és irigységet is jelentett mások szemében az, hogy az iskolapadok közepén található fémfedeles tintatartókra rá volt írva, hogy „Pritz Péter asztalosáru üzeme”. Ez tehát respektet és neheztelést is szült irányomban, és hadd mondok itt el, hogy először ebben a körben találkoztam a zsidókérdéssel. Egyszer egy sorakozó alkalmával azt hallom ugyanis, hogy valaki mögülem azt a mondatot címzi nekem, hogy: „Te zsidó vagy!”. Én akkor ezt eleresztettem a fülem mellett. Ma úgy látom az összefüggést, hogy a társadalmilag sikeres, irigylésre méltó helyzetű hajlamosak voltak elintézni azzal, hogy ő „zsidó” vagy „zsidó származású”, aminek lehet valami szociálpszichológiai jelentősége. Azért ezekben az években az elfojtás korszakában járunk. Családunknak német tudata sem volt, pedig eredete bizonyosan német volt. Az apai ősök Temesvárról vagy annak közeléből kerültek a fővárosba. Anyai ágon a Lehnerek Németországból a Dunán lehajózva érkeztek. Az asszimiláció e családokban is hihetetlenül gyors volt. Mi gyermekek már oly mértékben magyarok voltunk, hogy míg apai nagyanyám barátnőivel elvonulva németül beszélgetett, addig szüleim gyakorlatilag már semmit nem tudtak németül. Csak sajnálni tudom, hogy a családban nem plántáltak belém Deutschungar-, azaz a magyar-német tudatot, így nekem csak egy „Schulsprachém” van, egy iskolai nyelvem, és nem otthonról hozott német nyelvtudásom. Azt

A Pestújhelyi Ipartestület székháza

(FORRÁS: A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM ARCHIVUMA)

csak a középiskolában egy szigorú tanártól szedtem magamra. Utólag világos számomra, hogy a szülők nagyon féltek a magyarországi németek kitelepítésének rémétől, amelynek gyakorlata – az újabb kutatásokból már tudjuk – messze nem a legszilárdabb elvi alapokon történt. Jelentékeny családi vagyonok esetén könnyen ráragasztható volt a volksbundista-bélyeg és az illetők röppültek ebből az országból. Szűkebb családukban bizonyosan senki nem volt a Volksbund vagy a nyilaspárt tagja.

Ide tartozik, hogy Édesapámat nemigen lehetett egy felhőtlen, kacagó, vidám embernek mondani. Őt azért derékba törte az akkori rendszerváltás: 1948-49-ben ő a legszebb férfikorában volt és egyszer csak kicsöppentek abból a szolid kispolgári jólétből. Előzőleg például nem borotválta magát, hanem jött hétvégénként a borbély

Endlein úr, aki megborotválta. Amellett üzletkötője volt a vállalkozásnak és ha tárgyalni kellett menni, Apámat Schreiber úr, egy mellékesen sofőrködő gépkocsi szerelő és -lakatos, szállította a megfelelő helyre. Édesapámat egyébként „Báró úrnak” nevezték, nagyon szépen, választékosan öltözködött, szépen beszélt, soha csúnya kifejezéseket nem hallottam a családban. És egyszer csak minden eltűnt ebből az államosítással: a gépeket leszerelték és a Ferencvárosi Épületasztalos-ipari Vállalathoz vitték, ahol Apám azért a műszaki osztály vezetője lehetett. De nála ez egy óriási törés volt, még ha fegyelmезetten is viselte. A vagyon elment, egy roppant szerény élet köszöntött be. Az akkori időszak munkába állási tendenciái ellenére nálunk működött a kispolgári morál, hogy az asszony nem megy el dolgozni, és az én Édesanyám egészen 1958-ig velünk volt. A három gyerek nevelése önmagában teljesítmény volt – megoldani, hogy mi sose nélkülözzünk, mindent tisztességesen megkapjunk, és nyáron még a Palatinusra, a Széchenyi-strandra is elmehessünk. Utóbbi az otthon félretett és összeszedett csomó üveg visszaváltásából oldottuk meg, és zárás előtt egy órácskával még a Ferencvárosból odavillamosozó Édesapám is csatlakozni tudott hozzánk. Tehát egy nagyon szép, kellemes, családias, boldogságos gyerekkorom volt, a szülőknek köszönhetően.

Németh László a szárszói beszédében szólt a kispolgárságról, mint a nemzet egyik legértékesebb rétegéről. Ehhez csatlakozva, ha a csököttségeket leszámítom, mindez egyfajta tartást, életesztétikai követelményt jelentett, tradíciómegőrzést a szó jó értelmében. Ez a fajta ethosz biztosan benne volt a családban. És ennek jegyében kellett kerülni a „proli stílust” vagy a

„proli tempót” – utóbbit Apám egy utcabalozási ambícióm elhárítása kapcsán emlegette. De alkohol is természetesen legfeljebb egy pohár bor vagy sör erejéig került az asztalra, kizárólag hétvégén. Másfelől a munkást, a mesterembert mindig emberszámba vettük, hellyel és néhány falattal kínáltuk.

Tanulmányi évek

■ Visszatekintve, az óvoda az még egy rideg történet volt, mert a családnak a melegségéből én idegenkedéssel, félve mentem el oda. A szülők adtak be és nagyon helyesen tették, mert valahogy az életben el kell indulni. Majd '50-ben kezdtem el az elemi iskolát „a Doktor”-ban. Tanítónőmet Tajti Babának hívták; Tajtiéké egy fontos család volt Pestújhelyen. Megemlítem még Vámbéri Gusztávot, aki bár nem tanított, csak egyszer a szünetben az iskola udvarán egy irgalmatlan nagy pofont lehúzott nekem, de később a Tudományos Akadémián a tudóstanárok ösztöndíjrendszeréből módomból volt őt több ízben segíteni. Mi kisdíák-ként kisdobosok, majd úttörők voltunk, eközben a tanítók, amit lehetett, tompítottak a Rákosi-féle terrorrendszerből, úgyhogy semmi rossz emlékem nincs erről a nagyon szigorú világról. Hazamenet az iskolából például golyóztunk útközben. Nem volt forgalom, nyugodtan tehattuk. Barna és kék volt a jellegzetes szín, és aki ügyes volt, az acélgolyót nyert. Nekem zömmel agyaggolyóim voltak és csak kevés acélgolyóm. Voltak még szép üveggolyók, melyek értékét az agyag és az acél közé taksáltuk.

Nekünk *kötelező* volt oroszul tanulni, amely beárnyékoló körülmény idővel tovább lett terhelve:

ötvenhatal. Emlékszem, hogy ötödikesként már második éve tanultunk oroszul és '56 októbere után egyszerűen nem voltunk hajlandók felelni belőle. Bejött az orosz tanárnő és bögve ment ki, mert hiába kérdezett tőlünk bármit, szabályosan bojkott alá helyeztük. Én ebben biztos nem voltam hangadó, de ismerjük a kollektív tudatot: abszolút természetesnek vettem, hogy egy szót nem mondok oroszul. Lényegében tehát azt a fajta agressziót, amit a szovjetek elkövettek rajtunk, mi olyan „agresszióval” toroltuk meg gyerekemberként, hogy egyszerűen nem voltunk hajlandók válaszolni. A tanárnőt megrikattuk, ő kiment, mi meg csak ültünk és ültünk: '57-ben ilyen volt az oroszóránk. '58-ban megváltozott a helyzet, mert jött először egy Arnóthy nevű orosz tanár, aki bizonyára katonaeve alatt szedett magára valamit, de az igazából komoly nyelvtanárom – szintén katonatiszti múlttal – Gönczi János lett, már a gimnáziumban. Csodálatos, mérhetetlen komoly, zengő hangja volt, akár egy orgonának, korábban operaénekesnek készült – emellett szép, fess férfi volt. Oroszból így a középfokú nyelvvizsgáig vittem.

■ *A kortörténeti leírások szerint „a Doktor” az egyik legjobban felszerelt oktatási intézmény volt ekkor. Okkal merül fel a gondolat, hogy kiemelt szerepet kapó sportéletben részt vett-e Pritz Pál.*

■ A labdajátékokban, a tornában, mindenben nagyon ügyetlen voltam. Hirtelen 185 centire fölöttem, négyéves korom óta szemüveges is voltam, és abban az időben aki „pápaszemes” volt, azt lényegében társai nemigen tekintették teljes értékű embernek. Tulajdonképpen a biciklizés iránti nagy szerelmem volt a kivétel, vagy lehet, hogy itt kompenzáltam.

A Szűcs-villa

(FORRÁS: A RÁKOSPALOTAI MÚZEUM ARCHIVUMA)

bennem fantáziát. Egyébként *von Haus aus* nagyon tekintélytiszteelő ember voltam. Történt például, hogy a bölcsészkar magyar-történelem szakán a *régi magyar irodalom*-órákon feltűnően jól szerepeltem. Jutalmul többedmagammal elvittek tanulmányi kirándulásra Kassára és környékére. Rímay [János]nak a nyomában jártunk, amikor egyik társam megbö-

Mi egyébként keményen fiúiskolába jártunk. Ahogy itt, úgy később az újpesti Könyves Kálmán Gimnáziumban szintén a fiúiskolai szigor volt jellemző. Szó se róla, azért a tanárok tisztában voltak a pubertáskor természetével, az éleződő szexuális vágyakkal és hasonlókkal, és az itt rendezett szalagavató bálokra lehetett hozni leánypartner, főként a Kanizsay [Dorottya] Gimnáziumból. Szép táncmultságok voltak, lent az alsó szinten az összes tanterem nyitva volt és azokban lehetett táncolni. Azonban belső torlasznak iskolapadokat hozattak garmadába, nehogy a diákok az emeletre fölmásszanak, fölmenjenek a felső tantermekbe kettesével és egyebek. Itt nem lehetett helytelenkedni, azt a ma már szinte természetes szabadosságot, azt itt elképzelni nem lehetett. Majd '63-tól lettem egyetemista, még „ikszes”-ként. Mert ugye én nem voltam paraszt, nem voltam munkás, hanem „egyéb” voltam. *Előfelvételt* nyertem az ELTE Bölcsészettudományi Karára, nem fértem bele a '62-es keretbe, de megszereztem a beiratkozási jogát a következő évtől. A felvételiztető bizottsági elnökömet egyébként úgy hívták, hogy Szabad György. Máig csodálkozom, hogy ő akkor látott bennem valamit, látott

„Hát miért nem mész oda érdeklődéssel a Komlovszky [Tibor] tanár úrhoz?” De nekem egy tanár valóságos istenség volt: „hogy jövök én ahhoz, hogy egy tanárhoz odamenjek?” – gondoltam.

Az egykori Pestújhely képei az emlékezetben

■ *A gyermekkori lakóhely és a környező tájékozódási pontok maradandó mentális térképet alkotnak az emlékezet számára. Ilyen otthonos útvonalakat, tereptárgyakat, jellegzetes épületeket, esetleg reprezentatív helyszíneket tudakoltunk még Pritz Páltól.*

■ Ez a környék annak idején egy szerény, de kellemes kispolgári hangulatot árasztó vidék volt, ahol szolid házacskák húzódtak egymás mellett, meglehetősen tágas telkeken és nagyjából egyfajta jelleget tükröztek. Mindegyikben szerény mértéktartás volt és úgy vélem, bizonyosfajta ízlésség. Akkor gyakorlatilag nem volt magán tulajdonban személyautó, az autóbuszok talán, ha negyedórán egyszer vagy még ritkábban jártak, olykor pont ott a házuknál téve fordulót. Sokkal

emberléptékűbb, sokkal kellemesebb volt az élet, mint ma tapasztalni, és nekem nagyon sokáig az volt a szívem vágya, hogy ott maradjak. De aztán feleségemmel máshogy döntöttünk.

Megemléltendő a közelből a „Szűcs méltóságoséknak” a palotája. Antall Józsefék – ha úgy tetszik – „szállásterületéről” beszélek [Antall J. édesanyja Szűcs Irén, Szűcs István lánya volt]. Az egyik tanítóm valahogy oldalági rokona is volt a későbbi miniszterelnöknek. Mi az iskolából hazajövet, gyalogosan mindig e nagyon tekintélyes, emeletes épület mellett jöttünk el, melyet egy igen rendezett kert, jó karban levő kerítés vett körül. Ezzel szemben ma messze nem sugároz hasonlót, még egy tábla se olvasható, holott Antall József ezt bőven megérdemelné. Ha pedig a másik utcán mentünk az iskolába, ott a Bezsilla-villa előtt mentünk el. Amely azért legfeljebb a mi szerény házunkhoz képest minősült „villának”. Aztán térszűrés számára a templomok voltak még nagyon fontosak. A református templom, az evangélikus templom, melynek a tőszomszédságában volt egy élelmiszerbolt; de a fő templom a katolikus volt, mert úgy emlékszem, ez a település is tükrözte a magyar társadalomszerkezet jellemző vallásfelekezeti arányait. Természetesen vallásos nevelést kaptam, rendszeresen jártam a templomba, ami most is egy szép parkban van, egy valóban szépen gondozott környéken. Édesanyám minden évben hívta a helyi plébánost, aki felírta ezeket a jeleket a szemöldökfára, tehát megszentelte a lakást. Idővel kezdtem nem járni templomba. Anyám toleráns volt, de nem örült a fejleményeknek, és a plébános gondozására bízott. Az rám nézett szigorúan és megkérdezte, hogy én „mégis milyen pozitív irodalmat ismerek?”, tudniillik ami megerősíthetne a vallásos hitéletemben.

De amit én *pozitívnak* tartottam, az egyházi szempontból már nem minősült *pozitívnak*...

Elmondandó még, hogy a szülők tagjai voltak az ipartestületnek, melynek székházépületét a fölszámolása előtt, valamikor 5 éves koromban láthattam. Benne elegáns, nagy fotelekkel, amik igaz, ormótlan, ronda jószágok voltak, de nekem nagyon imponáltak. Aztán amikor a rendszerváltás után kint jártam Otzenhausenben egy Európa-szemináriumon, az ülőszak után a szokásos scenárió szerint „tanulmányi kirándulásra” indultunk. Ennek során egy esti összejövetelen valami tudománypártoló testület fogadott bennünket, és *elhűlve* néztem a berendezést és az arcokat. Úgy éreztem: „Úristen, hát én lényegében hazajöttem, én ezt már láttam...” Azok az arcok, az a hanghordozás, az a bútorberendezés, mind éppen olyan volt, mint a pestújhelyi ipartestületben – legalábbis az én egykori és későbbi tudatom összekopírozódása kontextusában. Ezen kívül tudni kell, hogy Pestújhelynek akkor volt saját temetője, tőlünk néhány keresztutcával odébb – utóbb azt kiszántották és ott most a lakótelep van. Számunkra egyáltalán nem volt félelmetes, sőt kijártunk oda sárkányozni. Az utcai helyszíneknek ugyanis az volt a nagy hátulütője, hogy számos esetben fönnakadt a sárkány a villanyvezetéken. Ez még mind saját készítésű volt: nádat szereztünk valahonnét, madzagot otthonról, és újságpapírból összezsírítottuk (főlvízelt liszttel tudtuk ragasztani). Néha a szülők jószágosan adtak nekünk néhány fillért, amivel a papír-írószer boltból vettünk színes, jó minőségű és könnyű papírt, hogy abból csináljuk meg a sárkány fejét meg az ollóval bevagdalt farkát. Szóval a temetőben a sírok között nyugodtan lehetett szaladgálni, és a sárkányt igen magasra

fölereszteni. Fel tudom még idézni a húsboltot az István [ma Őrjáró] téren, vagy a Kálvin téri [a mai Apolló és Bánk utcák kereszteződésénél] piactéren a lóhússzéket is.

És ami az említett biciklizési szeretetemet illeti. Ehhez az indítólökést az adta, hogy amikor Édesanyám szülei „semmipéért” elkótyavetyélték a Bezerédj Pál utcai jóval szerényebb családi házat, vettek nekem karácsonyra egy biciklit, aminek ráfestették a vázára becenevem, a „Csilit” (a *Palcsiból*). Ez egy 24-es bicikli volt, de miután meglehetősen nyurga legényke lettem hamar, nemsokára megkaptam Apámtól a 28-as kerékpárját. Tizenöt éves korom környékén már nem, hogy Újpestre, hanem akár Biatorbágyig is elbicikliztem az akkori barátaimmal. Ha éhesen és kifáradtan egy be nem kerített gyümölcsös akadt az utunkba, az egy-egy marék meggy vagy cseresznye erejéig a mi prédánk lett. Nagyon jólesően gondolok vissza, hogy a szülők nem babusgattak bennünket. Édesanyám bátorsága jóvoltából például 1960-ban három cimborámmal körbebiciklizhettük a Balatont. Vittünk magunkkal sátorponyvákat, ebből kettőt-kettőt összegombozva, a perforált végentején keresztül erős kötelet áthúzva és kicsövekelve lett fedett szállásunk. Fekhelyünkre pedig valahogy mindig tudtunk szerezni szénát, mely a bogarak mellett annyit zizegett a fülünkbe.

Egészeiben véve, Pestújhelyt egyértelműen falunak tekintettük. A Körvasút sor után jobb kéz felé volt a vámház, ahol, ha termelők vitték be terményeiket a Bosnyák térre eladni, meg kellett állni és befizetni a vámot. Ez is erősítette a tudatot, hogy mi lényegében vidékiek vagyunk, és „megyünk be a városba”. Akkor nekünk igazából a Keleti pályaudvar már maga volt a „City”. Most pedig hát valahonnét onnét kezdődik el az élet...

Közvetlen életkörülmények a fiatalkor mindennapjaiban

■ Tartottunk kutyát, a Buksit. Láncra volt verve – ma kellően elítélik –, hosszú lánc végén szaladgálhatott ide-oda, de kutyasétáltatás meg más „mókák” azért nem voltak. Természetesen a lakásba sem jöhetett be.

Valami nyomorúságos szőlő volt a kertben emlékeim szerint, de avval nem mentünk messzire. A szülők gyümölcsfa-ültetése már a '60-as évek törtélménye. Tehát ha volt gyümölcs, zöldség, akkor az a piacról került az asztalra. A rákospalotai piacra mentünk ki, mert a pestújhelyi szegényes volt. Ezek nagy, egérszapos „szertartások” voltak, a barack- meg a paradicsombefőzés, amihez 20-25 kilókat hoztunk haza az Édesapámék üzeme által anno készített szép „kiskocsival”. Majd fürdőkádban lemosás, befőttes üvegbe töltés, jó nagy spájzba elrakás. Ezekhez mi gyerekek keményen be voltunk fogva. De a leforrázott, majd lehúzott barack lötytyét-levét Édesanyám fölfőzte cukorral, és akkor egy darabig, amíg néhány hétig rájártunk, volt barackszörpünk, szódavízzel.

Ugyanakkor nálunk 1954-ig nem volt folyóvíz. Ezért vízért a „kiskocsira” felrakott két bádóg vízeskannával mentünk ki az utca sarkán lévő kúthoz, amelyeknek a kilötyögés elleni fedelét pohárként használtuk. Szép emlékem ez, mert nagyon jó ízű vizeket lehetett inni. Később az anyai örökség kiárulásából tudták bevezetni a kertbe a vizet, és fürdőkád is került a fürdőszobába. Egy hengeres fürdőkályhánk volt (kis tüztérre henger ráhelyezve, ennek közepén füstcső) és így lehetett zuhanyozni. A család hagyománya jegyében ügyeltek rá, hogy ez a fürdőhenger vörösrézről legyen, a szülők erre nagyon büszkék voltak. És

Országos Munkásbiztosító Pénztár Munkáskórháza, Pestujhely.

Sebészeti pavillon.

Tüdő-pavillon.

Főbejárat, igazgatósági épület.

Munkáskórház, a későbbi „Orosz-kórház”

(FORRÁS: FŐVÁROSI SZABÓ ERVIN KÖNYVTÁR BUDAPEST GYŰJTEMÉNY)

egy szigorú rend alapján meg volt szabva, ki fürdik először: először a szülők, aztán a húgocskám, az öcsém és amikor a végére került az ember, akkor az a víz sokszor bizony jó esetben csak langyos volt.

Nem volt jégszekrényünk se. Egy héten egyszer jött a jeges a jégtáblákkal. De ezek hiánya sem jelentett nagy gondot, hiszen hús sem igen volt hétközben a húsboltban. Szombaton jött friss hús a henteshez, Édesanyám hat óra körül fölzavart és elküldött sorba állni. Jött mondjuk egy fél disznó, abból, ha szerencsénk volt, kaptunk valami jobbfejta darabot. Ha azonban se slussz [rózsa], se lapocka nem jutott, amelyekből viszonylag jó rántott húst lehetett készíteni, akkor Anyám nagyon mérges volt. A hentes szava volt az *ábsnieli*, az eladás előtt levágott szalámivég, amelyet valamely betérő szegénynek adtak oda. A szülők sok mindent próbáltak megtenni a korból jól ismert túlélési stratégiák jegyében. Nekünk nem volt meglepetés, hogy ami gesztenyepürének nevezett valamit kaptunk,

azt lényegében tarkababból sajtolták ki, keresztülnyomva a passzírozón. És akkor kit tudja már, hogy milyen hab volt rajta...

Az utcában egyébként egyetlen egy nyomorúságos tárcsás mosógép volt, egy négyszögletes ormótlanság. De Anyám az ötvenes években még fateknőben mosott. A centrifugát is helyettesítették valahogy: két henger volt fölszerelve, az ember abba befűzte a ruhát és átdarálta rajtuk. Majd csak valahol a hatvanas években sikerült külön centrifugát kapni. Az még persze egy primitív jószág volt és keményen fogni kellett. Ez is az egyik feladatomból volt, hogy ne kezdjen el úgy táncolni a centrifuga, hogy végigmegy az egyik saroktól a másikig. De sokáig nem volt porszívó sem, csak prakker, poroló. Jött aztán a Kádár-rendszer *megvásárolt legitimitása*. Elindult Magyarországon a televíziózás, nekünk – megint csak Édesanyám bátorságából – nagyon rövid időn belül volt tévékészülékünk. Óriási doboz pirinyó fekete-fehér képernyővel, amit a hallban helyeztek el. Az ugyanis moziszerűen be

lett rendezve, a közlekedőben vagy 8-10 székkel és a környékről hozzánk jöttek televíziót nézni: a délutáni műsorszórást, tehát a tévéhíradót és utána a filmeket. Amikor a *Belfegort* vetítették, vagy *A tavasz tizenhét pillanatát*, akkor valósággal kiürült az utca.

1956 világeseménye felé

■ A család egyetlen rádióját, amikor a Nagypapa meghalt, bevitték az előljárásságra és lepecsételtették. Mert úgy szolt ugye a tradíció, hogy egy évig gyász van. Ebbe beletartozott, hogy nem hallgatunk zenét sem. Na, most ezt az igen jó rádió még biztosan megvolt '56-ban, mert bár az őrült zavarások közepette, de nagyon hallgattuk a Szabad Európa Rádiót, hogy milyen történetek vannak a világban. Az *'56-os história* – a népfelkelés és szabadságharc – napjaiban a mi családi házunk egy pici pincéjében rendezett be Édesapám priccseket és azon aludtunk. Még a szomszédból is befogadtunk egy családot, így legalább 10-12-en voltunk. A legtöbbször félt, mert voltak fölöttünk nyugtalanító jelenségek, szovjet tankok dübörögtek, sok minden. De '56 átéléséről nekem leginkább egy mulatságos történet jut eszembe, amiben van valami tragikus. Édesapám se egyik, se másik oldalon nem vett részt, ő egyet tudott, hogy mihamarabb el kell mennie dolgozni. Tehát valószínűleg november 4-e után, amikor a harcok már lehetővé tették, fölült a kerékpárjára és elbiciklizett a Ferencvárosi Épületasztalos-ipari Vállalatba felvenni a munkát. Ezt is úgy tudomásul vettük, hát istenem! Arra még biztosan emlékszem, hogy amikor Nagy Imre bejelentette Magyarország semlegességét, akkor Édesanyám szeméből potyogtak a könnyek. Ő azzal a szokásos naitívással viszonyult ehhez a kérdéshez, hogy itt nem egy nemzetközi megállapodás a döntő, hanem a mi klassz, stramm miniszterelnökünk, aki megjelenik és nyomában elmennek tőlünk az oroszok: hát, hiszen milyen nagy dolog is ez...

Nem mérlegelte, hogy a semlegesség nem belső politikai kérdés, hanem de facto a nemzetközi konstelláció függvénye.

Visszaugorva még a rádió hullámaihoz, megjegyzem, hogy később az az építőtáborokban is a legtermészetesebb volt, hogy a Szabad Európát hallgattuk. Hiszen abban a Komjáthy [György] a modern zenét, a beatzenét a maga lemezlovas módján közvetítette, de a KISZ-vezető táborparancsnokok körében a kutya nem szolt azért, hogy mi azt hallgattuk. Persze azért fűszerezték ezeket a zenei számokat politikai befűzésekkel és azok nem valószínű, hogy kimondottan a diktatúrás Kádár-rendszernek a dicséretét zengték volna. De ez belefért a kádári rezsimbe, ami egy élhető világ lett, főleg idővel, a '63-as konzolidáció után.

A kései visszatérő benyomásai Pestújhelyről

■ Előre bocsátom, hogy '90 után én abból a „kárpoztás”-nak nevezett komédiából nem kértem. Mára már csak „szabadságos” unokáimat kalauzolólátogató vagyok Pestújhelyen, amelynek utcakepe szerintem igen előnytelenül változott meg. Az hagyján, hogy ma már az újabb közlekedési trendnek megfelelően lüktető, gyorsforgalmú utcák vannak. Ugyanakkor számos esetben a már emlegetett, hajdani kis házakat lebontották, helyettük mérhetetlen és nem kimondottan ízléses házakat lehet látni, miközben nyomokban még a régi házak is visszaköszönnek. Így együtt egy hallatlanul eklektikus összképet adnak ki. Emlékszem, amikor a Budai Vár feltárója, Gerevich László egy séta közben arra intett, hogy „mindig minden az arányokon múlik”. Ma a kivagyiságnak és ízléstelenségnek a csimborasszója, amikor a telkeken akkora a beépítettség, hogy gyakorlatilag belelóg az ember a szomszédjába. Azonkívül párkánymagasságig a város- illetve kerületvezetésnek igenis meg kéne szabni bizonyos stílusbeli előírásokat. ■